

341.

³⁶ Порада С. Ніжинські інститути на XV роковини Жовтня // Записки Ніжинського інституту соціального виховання (далі – Записки НІСВ). Ніжин, 1932. Кн. XII. С. VIII.

³⁷ НВ ДАЧО. Ф. Р-6121. Оп. 1. Спр. 497. Арк. 21-22.

³⁸ Там само. Арк. 22.

³⁹ Інститут рукопису національної бібліотеки України імені В.Вернадського НАН України. Ф. XXIX. Спр. 1825. Арк. 2.

⁴⁰ Там само. Арк. 1.

⁴¹ Петровський М. З матеріалів до історії м. Ніжина // Записки НІСВ. Ніжин, 1932. Кн. XII. С. 75-109.

⁴² Державний архів Чернігівської області (далі – ДАЧО). Ф. П-1665. Оп. 1. Спр. 285. Арк. 5.

⁴³ Постанова Чернігівського облбюро КП(б)У від 13 серпня 1933 р. “Про XII книжку “Записок Ніжинського інституту” // Більшовик (Чернігів). 1933. 24 серпня. № 189.

⁴⁴ ДАЧО. Ф. П-1669. Оп. 1. Спр. 329. Арк. 1.

⁴⁵ Цит. за: Дмитрієнко С. Невідомі сторінки біографії Миколи Петровського // Україна на порозі XXI століття: актуальні питання історії: Збірник наукових праць. К., 1990. С. 177.

⁴⁶ ДАЧО. Ф. П-1665. Оп. 1. Спр. 285. Арк. 1.

⁴⁷ Там само.

⁴⁸ Там само.

⁴⁹ Там само. Арк. 2, 9.

⁵⁰ Заруба В. Знищення київської школи істориків Михайла Грушевського (За матеріалами архіву ВУАН) // Сучасність. 1996. № 5. С. 115.

⁵¹ Самойленко Г.В., Самойленко О.Г. Ніжинський державний педагогічний університет імені Миколи Гоголя. Ніжин, 1999. С. 160.

Олексій Ясь

УКРАЇНСЬКА ЗАРУБІЖНА ІСТОРИОГРАФІЯ 1945-1991 РР.: ПРОБЛЕМА ПОКОЛІНЬ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ПРАЦІ

З кінця XVIII ст. помітним явищем нової історії стала

руйнація вертикальної соціальної структури європейських суспільств. Вона зумовила переміщення та еміграцію великих мас людей з різних соціальних спільнот за кордони держав, в яких відбувалися руйнівні революції та громадянські війни XVIII-XIX ст. Серед них було чимало вчених та взагалі освічених людей, які в суспільному середовищі іншої країни виступали як організатори самобутнього, альтернативного варіанту національної культури та науки. В XX ст. вчені вже складали окрему соціальну групу населення, як в своїх країнах, так і на еміграції. До того ж технологічний поступ надав доволі великі можливості для поширення широкого спектра ідей та цінностей. В цей час склався своєрідний феномен наукової еміграції. Її пріоритетне завдання полягало у виробництві наукової продукції та поширенні національних культурних і освітніх традицій на еміграції, які дискримінувалися або були взагалі заборонені на Батьківщині. В українській історичній та суспільно-політичній думці на еміграції альтернативний варіант опозиційної науки реалізувався під знаком національно-державницьких ідей, які в Радянській Україні в 20-і роки XX ст. побутували в завуальованій формі, а з 30-х років стали взагалі забороненими.

Доля наукової еміграції складалася по-різному і залежала від багатьох чинників: поповнення свіжими кадрами, швидкості етнонаціональної асиміляції, рівня адаптації до соціокультурного середовища та інтелектуальної атмосфери в країні проживання тощо. Як правило тривалість існування наукової еміграції не перевищувала відрізка часу необхідного для відтворення людського покоління (20-25 років). У випадку з українською та російською науковою еміграцією, які одержали два могутніх приливи вигнанців і втікачів у XX ст. (міжвоєнна хвиля 20-30-х років та повоєнна еміграція після 1945 р.), термін її побутування майже подвоївся і склав 40-50 років. Тотальна заборона та величезна за своїми масштабами руйнація національних цінностей і традицій Радянською владою на протязі понад 70 років призвели до ситуації, коли вони зберігалися та певним чином відтворювалися безпосередньо в середовищі наукової еміграції. Відсутність власної національної держави виявилася могутнім джерелом, яке підживлювало націо-

нально-державницькі ідеї і одночасно сприяло актуалізації державницької історіографічної спадщини з огляду на ідеологічні лещата, в яких перебувала українська наука в СРСР. Проте, тривалий час побутування на еміграції, зміна генерацій, соціокультурних умов, інтелектуальні новації та впливи західного світу, врешті-решт зміна самої історичної реальності зумовили еволюцію "державницьких підходів" до історії України, які репрезентували історики на еміграції. Останнє стає зрозумілим, коли взяти до уваги, різний рівень інтеграції кількох поколінь українських учених до інонаціонального суспільства, серед яких дослідники найстаршої генерації вважали себе представниками української науки за кордоном, а репрезентанти наймолодшої - здебільшого ідентифікували себе з західною історіографією.

Однією з найважливіших проблем будь-якої еміграції є проблема збереження власної самобутності в іноетнічному соціокультурному середовищі, зокрема культурних, наукових зв'язків з батьківщиною, національних традицій. Для наукової еміграції означені проблеми мають певну специфіку, обумовлену як практично-утилітарними потребами організації виробництва наукової продукції, так і необхідність фіксації свого зв'язку з національною наукою, або принаймні з певною частиною її інтелектуальної спадщини. Вони виступають як необхідна передумова функціонування еміграційної науки та збереження її національного змісту впродовж кількох генерацій. Тому проблема традицій не тільки посідає чільне місце в українській історіографії на еміграції та в діаспорі, а й обіймає доволі широкий спектр: від ідейної спадкоємності концептуальних побудов і засад реконструкції національного історичного процесу до спадкоємності наукових інституцій та зв'язку різних генерацій українських істориків. З спадкоємністю наукових традицій української історіографії та новими теренами їх побутування пов'язане й походження термінів, які використовуються для вирізнення історичної науки на еміграції та в діаспорі.

Терміни "українська зарубіжна історіографія", "українська зарубіжна історична наука", "зарубіжне українознав-

ство" увійшли до наукового обігу на зламі 80-90-х років, коли процес руйнації ідеологічних догматів набув значних масштабів, зокрема щодо критики "буржуазно-націоналістичних фальсифікаторів історії"¹. Його звичайно використовують для позначення української історіографії поза межами України у тривалому хронологічному діапазоні 20-80-х років. Поряд з ним у сучасній українській історіографії побутують й інші дефініції: "еміграційна історіографія", "історична наука у діаспорі", "діаспорна історіографія", "українська західна історіографія", "українська історіографія в західному світі" тощо. Походження терміна "українська зарубіжна історіографія" очевидно пов'язано з пошуками нейтрального, вільного від ідеологічного забарвлення заміни². Нині цей термін вживають як для позначення міжвоєнного періоду 20-30-х років³, так і щодо повоєнної історіографії на еміграції в 40-80-і роки⁴. Натомість українські дослідники в діаспорі використовують де-що іншу термінологію: українська еміграційна історіографія (20-30-і роки) та "українська вільна (незалежна, незалежницька) історична наука" стосовно періоду, який розпочався після 1945 р. Останній походить від розміщення українських наукових установ та осередків поза межами "залізної завіси" в країнах "Вільного світу". Він використовувався для протиставлення українській радянській ("підсоветській") історіографії, зокрема для позначення підпорядкованості та залежності останньої від офіційної ідеології в СРСР, і ввійшов до наукового обігу у повоєнний час⁵. Його поява мабуть пов'язана з політичними реаліями біполярного світу. Вона була невинуватою, про що свідчить процес конституювання наукових інституцій на еміграції. За версією М. Антоновича назву нової інституції - Українська вільна академія наук, яка мала об'єднати всіх українських учених на еміграції, запропонував у 1945 р. історик і літературознавець В.В. Міяковський та підтримав археолог П.П. Курінний. Обидва - колишні члени ВУАН⁶.

Подібні прецеденти щодо назв деяких установ мали місце й раніше, згадаємо хоча б назву вищого навчального закладу заснованого науковою еміграцією в січні 1921 р. у Відні - Український вільний університет. Однак, поширенню терміна "українська вільна наука" сприяла не тільки

назва нової інституції, яка мала відобразити традиції спадкоємності з ВУАН та конфронтацію з радянською наукою, а й поступове наповнення її новим змістом відповідно до новітніх соціокультурних умов та засад організації дослідницької праці. Щодо хронологічних меж застосування цього терміна існують різні погляди. На думку проф. Л.Винара, цілком правомірно його використання з 1952 р., після завершення переїзду більшості наукових установ та вчених із Західної Німеччини та інших західноєвропейських країн до США і Канади, тобто стосовно доби, в яку витворилися відносно сталі умови та засади організації наукової праці на еміграції та у діаспорі. Відтак 50-70-ті роки Л.Винар поділяє ще на два періоди, виходячи головними чином з критеріїв організаційного оформлення історичної науки: переходовий (1952-1964 рр.) та третій - з 1965 р., коли постало "Українське історичне товариство" (УІТ) і часопис "Український історик"⁷. Ряд науковців поширює використання терміна "українська вільна наука" на період 1945-1952 рр.⁸ У науковому обігу побутує й спеціальний термін для позначення періоду 1945-1952 рр. - "DP Period"⁹ або "таборовий період"⁹. Питання щодо періодизації розвитку української історичної науки поза межами УРСР в 50-80-і роки й досі лишається дискусійним. Її пов'язують або з загальним станом та організаційним оформленням окремих установ та інституцій, або з певною генерацією науковців.

Після закінчення війни радянські війська встановили контроль над територією ряду країн Східної Європи, в яких у передвоєнні та воєнні роки осіла і розгорнула національно-культурницьку і наукову роботу українська еміграція. Нові обставини примусили емігрантів шукати порятунку у західних зонах окупації у Німеччині та Австрії. На західнонімецьких землях у таборах для переміщених осіб у відносно сприятливих умовах зібралися науковці з колишніх східно- та центральноєвропейських центрів (Варшави, Праги, Подебрад, Берліна, Відня) та емігранти з Західної України та Наддніпрянщини. Наприкінці 40-х років ХХ ст.

* Примітка. Скорочення від англ. Displaced Persons - переміщені особи, тобто період переміщених осіб.

з Німеччини і частково з інших країн розпочалося масове розселення до Америки, Канади, Австралії, Латинської Америки та інших держав світу¹⁰. Як і перша, міжвоєнна еміграція (20-30-і роки), друга хвиля еміграції мала масовий характер, обумовлений воєнною добою та рядом політичних чинників. Відзначимо, що дехто з науковців іменує повоєнну еміграцію 40-х років третьою хвилею, а довоєнну (до 1914 р.) та міжвоєнну еміграцію - відповідно першою та другою¹¹. На думку українського соціолога та психолога О.Кульчицького, який спирається на студії французьких дослідників, зокрема на праці Г.Гурвіча, обидві еміграції (міжвоєнну і повоєнну) доцільно розглядати як відмінний тип стосовно відомих еміграційних хвиль. Вони, стверджує дослідник, повстали під впливом "колективних страхів і терпіння, - доволі потужних, щоб зрушити маси". Для означення такого типу еміграції він пропонує термін "дифузної або розливної еміграції", який, на відміну від побутуючих тогочасних дефініцій воєнна або політична еміграція, краще відображає її соціальну та психологічну мотивацію, загальну структуру потреб та цінностей¹². Очевидно, що за такого характеру першої та другої еміграції поза межами України опинилися представники найрізноманітніших соціальних верств, прошарків та груп, серед яких було чимало науковців. Тому термін побутування наукової еміграції 20-х років, що традиційно визначається в 20-25 років¹³, завдяки приливу нової, повоєнної хвилі вчених-емігрантів, продовжився майже удвічі.

За даними українських наукових товариств та інституцій на території Західної Німеччини опинилося 277 науковців, у т.ч. 119 професорів університетів та вузів¹⁴. Наслідком такої концентрації наукової еміграції стало швидке відновлення довоєнних та створення нових дослідницьких товариств, інституцій та вищих навчальних закладів. Відбулася й своєрідна "зустріч" кількох генерацій українських емігрантів: старої міжвоєнної еміграції, нової хвилі з Радянської України та вигнанців з Волині та Галичини. "На еміграції настала своєрідна духова, культурна соборність українська", - згадував Б.Крупницький¹⁵. Серед емігрантів було й чимало науковців, які раніше працювали в академічних установах УРСР. Оцінюючи появу нової

хвилі еміграції, проф. О.Оглоблин зазначав: "Стався великий вилом у тому китайському мурі, що протягом понад двох десятиріч років відгороджував українську історичну науку"¹⁶. Проте, взаємовідносини між представниками різних хвиль еміграції склалися не просто, спричиняючи конфліктні ситуації у політизованому середовищі емігрантського життя. Зокрема, Л.Биковський розглядаючи розвиток української політичної думки вказував, що повоєнна доба стала часом поширення "всеукраїнського великодержавницького світогляду"¹⁷. Його впровадження не сприяло встановленню толерантних відносин у таборах для переміщених осіб, які утворювали строкату палітру політичних поглядів, інтелектуальних та культурних уподобань. Характеризуючи ситуацію, яка склалася в "таборовий період" В.Маруняк відзначав: "Зустріч двох українських ментальностей людини з центральних етнографічних земель і з західних областей що формувалися у відмінних політичних і культурних умовах, зустріч в еміграційних обставинах двох українських світів з відмінними світоглядом-психологічними наставленнями, викликала глибокі внутрішні потрясіння"¹⁸.

Напружену психологічну атмосферу ускладнювали постійні розшуки радянських представників та чутки про можливість репатріацію до СРСР¹⁹, що сприяли надмірній підозрілості, від якої не залишились осторонь і наукові кола. Щоправда такі побоювання були далеко небезпідставними, як свідчить історія з таємничим зникненням в 1949 р. відомого історика літератури, етнографа В.П.Петрова. Тривалий час на еміграції вважали, що його викрали радянські агенти²⁰. Виникали й конфліктні ситуації. У жовтні 1947 р. на сторінках часопису "Українські вісті" з'явився відкритий лист, в якому на підставі праць 1938-1940 рр. звинувачувався у москвофільстві та антипатріотизмі один з найвідоміших представників нової хвилі наукової еміграції проф. О.П.Оглоблин. На його захист виступили ряд відомих українських істориків, зокрема Б.Крупницький та С.Підгайний, які в категоричній формі відкинули висловлені звинувачення²¹. Деякі конфлікти виникали здавалося б на ґрунті елементарних непорозумінь, яких можна б було

уникнути за нормальних умов наукової діяльності. Так, програмна стаття започаткованого 1946 р. фахового часопису з геральдики, генеалогії та інших спеціальних історичних дисциплін, в якій пропонувалося відновити довоєнне "родовідне товариство"²², викликала ряд звинувачень у спробі впровадити становий поділ та шляхетство на еміграції. Останні набули такого розголосу, що співробітники часопису були вимушені подати докладні роз'яснення щодо програми діяльності майбутньої інституції та відповідати на зауваження опонентів²³. Подібні конфлікти спалахували й пізніше, після переїзду значної частини вчених до Північної Америки, який спричинився до розпорошення наукової еміграції. Проте, вони мали дещо інше підґрунтя. В цей час виявилися й об'єктивні чинники, які впливали на взаємовідносини між різними генераціями істориків-емігрантів: фахова підготовка, необхідність адаптації до інтелектуальної атмосфери західного наукового світу, поступова зміна дослідницьких пріоритетів тощо. Ряд науковців, особливо після заокеанської переселенської хвилі кінця 40-х-початку 50-х років, працювали в західних советознавчих та славістичних центрах у межах спеціальних програм по вивченню СРСР та країн східного блоку, що суттєво позначилося на зміні проблематики досліджень, зокрема у напрямку домінування студій з історії нового та новітнього часу, досліджень з політичної історії та міжнародних відносин, історіографічних і бібліографічних оглядів радянських праць. Наприклад, в 1950-1959 рр. ряд українських істориків у ФРН працювало в американському Інституті для вивчення СРСР²⁴, що спричинило певну метаморфозу їхньої традиційної, профільної проблематики. Зокрема, Б.Крупницький та В.Дубровський, відомі здебільшого як дослідники української історії XVIII ст., у виданнях Інституту для вивчення СРСР подали історіографічні огляди розвитку української історичної науки в Радянській Україні²⁵. Один з найвідоміших істориків українського права Л.Окіншевич, працюючи в Бібліотеці Конгресу США у Вашингтоні (1954-1969), опрацьовував бібліографію радянських видань присвячених Латинській Америці та повоєнній історії Сполучених Штатів²⁶. Дехто з науковців працював взагалі не за фахом. Зокрема, самотній і та-

лановитий вчений І.Лисяк-Рудницький протягом 1954-1955 рр. працював контролером в міському транспорті Філадельфії²⁷. Не дивно, що за таких обставин та умов еміграційного життя ряд дослідників змушені були на десятки років покинути систематичну дослідницьку працю, випускаючи здебільшого популяризаторські студії, які за виразом О.Пріцака творили "ілюзію наукової праці". На його думку, такі метаморфози в українській науці на еміграції спричинилися до виникнення проблеми "декласованого вченого", відірваного від наукового середовища²⁸. Натомість його опоненти звинувачували дослідника в надмірній генералізації понять, зокрема щодо проблеми "декласованості", та гіперболізації окремих явищ²⁹.

З плином часу пішли з життя більшість українських істориків, які спеціалізувалися у студіях з обсягу українського середньовіччя (М.Андрусак, І.Борщак, М.Ждан, Б.Крупницький, В.Мацяк, Л.Окіншевич, Я.Пастернак, Н.Полонська-Василенко, М.Чубатий, А.Яковлів та ін.). Дехто з науковців молодшої генерації, приховував свою участь у Другій світовій війні на боці вермахту, побоюючись переслідувань місцевої влади. Серед них був передчасно померлий, талановитий дослідник історії Галицько-Волинської Русі, учень польського історика Оскара Галецького Павло Грицак (1925-1958), який під час війни служив в українській стрілецькій дивізії СС "Галичина"³⁰. Якщо наприкінці 40-х в Історичній секції УВАН за визнанням Б.Крупницького було найбільше фахівців XVIII ст. та ряд дослідників, які працювали над княжою добою (X-XI ст.)³¹, то на початку 70-х років М.Чубатий сформулював ситуацію з дослідження історії Старої України як вкрай критичну³², а Л.Винар наприкінці 70-х відзначав, що "молодшого доросту української медієвістики немає..."³³.

Впродовж 70-80-х років в українській зарубіжній історіографії з'явилася нова, здебільшого англомова генерація дослідників, більшість представників якої одержали освіту поза межами України. Вони зазнали не тільки впливу західної думки, а й частини російської еміграційної історіографії, яка була широко репрезентована в університетських центрах США й тривалий час домінувала серед

науковців, що працювали в галузі східноєвропейської історії³⁴. Зокрема, Л.Шанковський перераховував ряд російських істориків, вихідців з України, які, на його думку, стали апологетами великодержавницької схеми російської історіографії³⁵. М.Чировський, історик української економіки, в полемічному запалі відзначав: "...страшно стає, до чого докотилася західна історична наука про минуле Східної Європи. Вона, загально беручи, готова прийняти кожний російський фальсифікат за історичний факт, а українську точку зору - за тенденційну, що з наукою нічого спільного немає"³⁶. Такий стан речей, вважав І.Лисяк-Рудницький, пояснювався тим, що "...погляди й інтерпретації, що їх традиційно захищає російська наука, стали загальнопоширені, і їм довіряють, не перевіряючи їх засновків"³⁷. Наслідком таких впливів, на думку, одного з відомих представників найстарішого покоління, історика права, проф. М.Чубатого стало поширення комплексу "меншовартості", що позначився на творчості деяких дослідників молодшої генерації, які вважали "...що невеличка живуча ще кількість українських істориків старої школи позбавлена історичної об'єктивності, коли вони шукають початків українського народу в такій незвичній для них давнині (VI ст. - Авт.)"³⁸. Водночас подібні погляди ряду представників нового покоління певною мірою слід розглядати як своєрідну реакцію на впровадження стереотипів "патріотичного висвітлення історії", які побутували у наукових колах діаспори. "Як у наукових і освічених кругах інших народів, так і в нас виводиться спеціальна порода так званої "патріотичної науки", ближчої до дилетантизму, ніж популяризаторства (здібні популяризатори також потрібні!). Представники цього напрямку виписують "на славу неськи України" різні патріотичні й тенденційні речі макулатурної вартості...", - зазначав О.Домбровський³⁹. Відтак констатував І.Лисяк-Рудницький: "...не є тайною, що теж українська інтелігентна молодь у США й Канаді бунтується проти "обрядового патріотизму", дух якого панує всевладно в наших установах, пресі, культурних влаштуваннях і т.д."⁴⁰. Таким чином, ряд чинників наукового розвитку, як-то зміна соціокультурного середовища та інтелектуальної атмосфери дослідницької праці, адаптація до но-

вих умов, а згодом поступова інтеграція до західного наукового світу вчених-емігрантів, зокрема участь у дослідницьких програмах советознавчих, славистичних інституцій та інших спеціальних центрів, наявність кількох генерацій істориків з різною фаховою підготовкою та життєвим досвідом, еволюція дослідницьких пріоритетів у хронологічному та проблемному відношенні, відірваність від основної частини національної архівної спадщини, високий рівень політизації еміграційного життя об'єктивно сприяли звороту дослідників до опрацювання проблеми генерацій в українській зарубіжній історіографії. Більше того у добу біполярного поділу світу (1945-1991) вона стала центральною проблемою наукового розвитку української історичної науки на еміграції та в діаспорі.

Своєрідний родовід генерацій українських істориків на еміграції стосовно національної історіографії уклав О.Оглоблин⁴¹. Реконструкція Оглоблина 1957 р. побудована на засадах особистого зв'язку між істориками різних генерацій за принципом "вчитель - учень" з виключною увагою до місця фахової підготовки та початку наукової кар'єри кожного вченого. Родовід істориків на еміграції вчений розпочинає з В.Липинського, Д.Дорошенка та ряду інших дослідників (В.Біднов, Р.Лашенко, О.Лотоцький, В.Прокопович, С.Шелухін, А.Яковлів та ін.), які "посіли своє місце в українській історіографії до 1917 р."⁴². Представники другої генерації (І.Борщак, В.Заїкин, Б.Крупницький, С.Наріжний, Д.Оляничин та ін.), за схемою автора, одержали історичну освіту та започаткували свої наукові студії здебільшого за кордоном. Деякі з них були студентами Д.Дорошенка, В.Липинського та інших істориків першої генерації. Третя генерація дослідників (Михайло Антонович, І.Лодзький та ін.) з'явилася в українській історіографії 30-х років. Її представники належали до числа наймолодших студентів вчених першої генерації. Майже всі вони закінчили УВУ, УНІ-Б чи Варшавський університет. Нарешті четверта генерація українських істориків-емігрантів з'явилася на науковій авансцені після Другої світової війни. Окрім особистого зв'язку між істориками, місця фахової підготовки та початку вченої кар'єри, проф. Ог-

лоблин розглядає характерні риси наукових студій кожної генерації, зокрема їх спрямованість, пріоритетні напрями досліджень, джерельну базу, ставлення до європейської науки тощо. На думку Оглоблина, перша генерація відзначалася, насамперед, в частині написання синтетичних студій з української історії та історіографії, популяризаторських праць і досліджень у галузі політичної історії XVI-I-XVIII ст., історії права та церкви, які сприяли "формуванню державницької концепції українського історичного процесу"⁴³. Натомість історики-емігранти другої генерації спиралися в своїх студіях з української історії на західноєвропейські джерела. "Специфічною ознакою цієї генерації вчених був безпосередній зв'язок з західноєвропейською історичною наукою та інтенсивне використання західноєвропейських документальних джерел у студіях з української історії, які заклали важливу основу для подальшого розвитку української історіографії", - зазначав історик⁴⁴. Аналізуючи науковий доробок третьої генерації, Оглоблин, відзначав з одного боку схильність до "історичного синтезу", з іншого - виразний вплив західноєвропейських політичних ідей 20-30-х років. Щодо їхніх узагальнюючих студій, то вони, на його думку, "були можливо передчасними та почасти схильними до публіцистики"⁴⁵. Серед них доцільно згадати розвідку Мирона Кордуби, в котрій висунута теза про литовську добу як "найважливіший момент в історії України"⁴⁶, відому формулу Михайла Антоновича про "колонізацію як найбільше міжнародне історичне досягнення України" в його синтетичному курсі з української історії⁴⁷ та інші. Четверта генерація істориків за схемою Оглоблина складалася з науковців, які не завершили власні студії через війну та молодих дослідників, що одержали освіту впродовж 40-х років⁴⁸. Вони опрацьовували княжу і козацьку добу, історію права, церкви та новітню історію. Принагідно відзначимо, що традиційний проміжок часу (10-15 років), які дослідник відводить в своїй реконструкції для істориків першої-третьої генерацій, для четвертої збільшується до 20 років. Слід підкреслити, що принцип особистого зв'язку "вчитель - учень - учні учнів" використано і Н.Полонською-Василенко, в її таблиці "Школа істориків України В.Антоновича"⁴⁹. Остання в 70-і ро-

ки стала навіть формальним приводом для жвавої наукової дискусії стосовно спадкоємності наукових традицій в діаспорі⁵⁰. Щодо реконструкції Оглоблина, то хоча принцип особистого зв'язку використовується як провідний, але не абсолютизується стосовно інших. Натомість він пов'язаний з низкою інших чинників (фахова підготовка, характер студій, основна проблематика, умови дослідницької праці), сукупність яких утворює основні засади реконструкції.

Проблему генетичної реконструкції наукового процесу (генерацій істориків) в українській історіографії порушували й інші вчені⁵¹. Еміграційна історіографія в цих реконструкціях розглядалася як частина загальнонаціонального наукового процесу. Так, М.Чубатий, який уклав свою схему цього процесу, виділивши п'ять генерацій науковців, розпочав її з сучасника Т.Шевченка, М.Костомарова та його "ідеологічного маніфесту" - "Книги буття українського народу"⁵². Другу генерацію складали українські історики, які заявили про себе в останню чверть XIX ст. (В.Антонович, М.Драгоманов, О.Левицький, О.Лазаревський та ін.), третю - М.Грушевський та його сучасники, четверту - учні Грушевського, які "майже всі стали істориками державниками"⁵³. П'яту і останню в схемі Чубатого генерацію українських істориків складали дослідники, які одержали фахову підготовку в 30-і роки і пізніше в Західній Україні, на еміграції та в Радянській Україні до 1930 р. Цю генерацію вчений поділяє на дві частини: старшу, яка "мала ще якусь змогу набирати вчення від українських професорів, в Україні чи на еміграції, які ще належали до четвертої генерації" та молодшу, яка таких можливостей вже не мала⁵⁴. В цьому розриві особистого зв'язку між істориками четвертого та п'ятого покоління проф. М.Чубатий вбачав головну загрозу для розвитку української зарубіжної історіографії. У повоєнний час (після 1945 р.) цей зв'язок існував не в останню чергу за рахунок міжвоєнної еміграції та вчених-емігрантів з Радянської України. Н.Полонська-Василенко в своїй студії присвяченій репресованим науковцям нарахує принаймні 11 істориків та дослідників суміжних дисциплін, які в 20-30-і роки працювали в системі

ВУАН: В.Т.Гришко, В.В.Дубровський, В.С.Козловська, Н.Л.Кордиш, П.П.Курінний, В.В.Міяковський, О.П.Оглоблин, Л.О.Окінішев, С.О.Підгайний, Н.Д.Полонська-Василенко, К.Т.Штепа⁵⁵. Окрім того, слід згадати ряд учених, які одержали фахову освіту та розпочали наукову діяльність в Радянській Україні (С.Килимник, П.В.Одарченко, В.П.Петров, В.А.Шугаєвський, Ю.В.Шевелєв та О.В.Юрченко). Наприкінці 50-х років розглядаючи кількісний склад українських істориків у діаспорі та їх розподіл за генераціями Л.Винар констатував: "...під сучасну пору маємо три генерації істориків. Це передусім старше покоління з поважним науковим стажем, середнє покоління 1930-их та 1940-их років і наймолодші історики, що проявили себе в 1950-их роках. За нашими підрахунками у вільному світі активно працює коло 40 професійних істориків"⁵⁶. Відзначимо, що зі своїх обрахунків дослідник вилучив науковців, які працювали в галузі сучасної історії. Впродовж 70-х років до української історіографії ввійшла нова генерація науковців (С.Величенко, Г.Грабович, З.Когут, Б.Кравченко, Т.Приймак, О.Субтельний, І.П.Химка, сестра С.Сеник та ін.)⁵⁷, характерними рисами якої стала англomовність та орієнтація на потреби західного наукового та культурного загалу. Ряд українських науковців працювали в галузі славістики та советології. В біографічному довіднику з обсягу советології, виданому 1990 р. в СРСР, подано відомості про 5 українських дослідників: В.Дмитришина, С.Горака, Т.Гунчака, К.Савчука та Р.Шпорлюка⁵⁸. Проте, реальна кількість українських науковців, які працювали у цих галузях в 70-80-і роки була значно більшою. "Найновіше покоління українських істориків, - відзначав Л.Винар, - яке вийшло з американських і канадських високих шкіл, за малими винятками, ще себе задовільно не проявило. На увазі маємо їхні друковані наукові праці присвячені українській історичній тематиці. Також треба підкреслити, що значна частина українських дослідників присвячує свою увагу советознавчій проблематиці, яка у великій мірі є доменною дослідів політичних наук..."⁵⁹. На появу молодшої генерації істориків і зміну дослідницьких пріоритетів вказували й інші вчені, зокрема О.Пріцак. Останній дещо інакше оцінював нову ситуацію, що склала-

ся в українській зарубіжній історіографії в 70-і роки: "...в міжчасі підросла нова генерація вчених, вихованих уже в американських і канадських університетах, які займають там нараз керівні позиції. Мабуть, це не був випадок, що появилось біля 20 талановитих істориків, з яких майже всі займаються або часами боротьби за створення Української Держави 1917-1920 рр., або новітніми часами поневолення підсовєтською Україною... У порівнянні до них історики, що займаються іншими добами (напр. ХІХ стол., козацькою), працюють звичайно поза системою департаментів історії; крім того серед них ще й досі не виявилось помітніших талантів..."⁶⁰. Відтак наприкінці 70-х років Л.Винар констатував, що "тепер діють представники трьох історичних генерацій - історики, які одержали свою освіту в Україні і там зачали свою наукову діяльність; дослідники, які народилися в Україні і студіювали в європейських або американських університетах, і вкінці, історики українського походження, які народилися в Америці або Канаді і студіювали в країнах їхнього народження"⁶¹. Принагідно відзначимо, що в українській зарубіжній історіографії у 50-60-і роки практично повністю зійшла з авансцени генерація істориків, які розпочали наукові студії в дореволюційну добу (І.Ф.Власовський, В.В.Дорошенко, Д.І.Дорошенко, П.І.Зайцев, З.Ф.Кузеля, М.О.Міллер, В.В.Міяковський, І.І.Огієнко, В.Ю.Січинський, І.Токаржевський-Карашевич, М.Д.Чубатий, В.М.Щербаківський, В.А.Шугаєвський, А.І.Яковлів) та міжвоєнний період (І.Борщак, Б.Крупницький та інші)⁶². Спробуємо стисло розглянути зазначені генерації вчених, які можемо вирізнити за кількома ознаками (період народження, початок наукової діяльності). Хронологічно термін появи нової генерації здебільшого окреслюється в 20-25 років. Він може бути дещо продовжений або зменшений в залежності від переломних подій історії, що зумовили значні метаморфози наукового процесу. На нашу думку, аналіз біобібліографічних матеріалів 193 вчених, які працювали в 1945-1991 рр. в ді-

* Див.: Ясь О.В. Державницька традиція в українській зарубіжній історичній науці 1945-1991: Дис... канд. іст. наук: 07.00.06.К., 2000. Додатки В, Д, Е, Ж. С.287-296.

аспорі, дозволяє вирізнити чотири генерації за часом їх народження, що певним чином обумовили час входження останніх в історичну науку: І генерація до 1890 р., II - 1890-1916 рр., III - 1917-1938, IV - після 1938 р. Такий підхід є доволі умовним, зокрема щодо вчених, які народилися на межі означених періодів, але в цілому відображає загальні тенденції стосовно вказаних груп дослідників. І генерація з запропонованої вибірки складається з 25 дослідників, більшість з яких народилася в Наддніпрянській Україні (15) та інших регіонах Російської імперії (3) і тільки 6 репрезентувало західноукраїнські землі. Вищу освіту представники цієї генерації здобули переважно в Російській імперії (16), в європейських університетах (5) та Галичині (5). Північноамериканські вищі школи відсутні взагалі. Свої наукові дослідження вони здебільшого розпочали ще до Першої світової війни. Дехто з них, як В.Дорошенко, Д.Дорошенко, здобули визнання ще до 1917 р. Натомість серед представників II генерації (88 з 193 дослідників за нашим поділом) вже переважають галичани та вихідці з Західної України (46). Наддніпрянці (30) та народжені в інших регіонах Російської імперії (3) поступаються за своєю кількістю. В освітньому плані домінують європейські університети (31), навчальні заклади Галичини (24), Російської імперії (15) та СРСР (14). Проте, з'являється ряд учених, що здобули вищу освіту в Українських вищих навчальних закладах (9) в Європі (УВУ та інші) та вищих школах США і Канади (11). Восьмеро осіб мало вищу церковну, як правило греко-католицьку освіту. Свій шлях у науці представники цієї генерації розпочали переважно після Першої світової війни на теренах НТШ, на еміграції в Чехо-Словаччині, Польщі та Німеччині, а також в Радянській Україні у системі ВУАН або в Інститутах народної освіти (колишніх університетах). Останні опинилися на еміграції під час Другої світової війни. Третю генерацію (60 з 193) складали майже виключно вихідці з західноукраїнських земель (41) та науковці, що народилися поза межами України в Польщі, Австрії, США та Канаді (9), і тільки четверо репрезентують інші українські регіони. Представники цієї генерації навчалися здебільшого в північноамериканських (37) та європейських університетах (32), українських високих

школах в Європі (10), незначна частина у вузах Галичини (6) та СРСР (2) тощо. В українську науку вони ввійшли після Другої світової війни. Нарешті, четверту генерацію науковців, яку часто іменують англомовною (в нашій вибірці 20 з 193), складають особи, що народилися здебільшого поза межами батьківщини (12). В Україні народилися тільки п'ятеро, які емігрували на Захід з батьками в ранньому віці. Вищу освіту представники цієї генерації здобували в США, Канаді (16), Європі (7), причому в престижних університетах (Гарвард, Йель, Принстон), де часто захищали свої докторські дисертації. На науковій авансцені вони з'явилися на початку 70-х років. На жаль ми не маємо достатньо репрезентативних відомостей для порівняння окреслених груп дослідників щодо соціального походження: встановлено 79 з 193. Тому відзначимо тільки основні соціальні групи, з яких походили історики діаспори всіх генерацій: інтелігенція - 28, особи духовного звання - 23, селяни - 9, дворяни - 8, державні службовці - 5. Ще 6 осіб репрезентували інші соціальні групи. Таким чином, можна дійти висновку, що протягом 1945-1991 рр. українська зарубіжна історіографія складалася з чотирьох генерацій істориків, які працювали за різних соціокультурних умов, одержали відмінну фахову підготовку і мали свої специфічні риси наукової творчості.

Іншою важливою проблемою української історіографії на еміграції та у діаспорі була проблема адаптації до соціо- та етнокультурних умов західного світу при одночасному збереженні національної самобутності. Вона побутувала ще в середовищі міжвоєнної наукової еміграції 20-30-х років, яка здебільшого переймалася власне українськими студіями, хоча й приділяла чималу увагу популяризації здобутків національної науки для західноєвропейських дослідників⁶³. Показовою в цьому плані є наукова діяльність Д.Дорошенка, зокрема його цикл праць присвячених українсько-німецьким взаєминам у майже 900-річній хронологічній ретроспективі⁶⁴. Відтак взаємовідносини міжвоєнної еміграції та західного наукового світу можна охарактеризувати як ознайомлення зі здобутками один одного. За нових обставин ця проблема постала в

період "соборних таборів" (1945-1951 рр.)⁶⁵.

Друга половина 40-х років відзначалася піднесенням наукового руху, який ряд учених охрестили добою еміграційного або другого ренесансу⁶⁶. Тоді здавалося, що зазначена проблема дещо втратила свою гостроту. В Австрії та Західній Німеччині в 1946 р. існувало 5 українських освітніх інституцій зі статусом вищих навчальних закладів, 29 українських гімназій, 80 народних шкіл, 300 фахових курсів. Тільки в Мюнхені та на його околицях, де розміщувався ряд таборів для переміщених осіб виходило 74 українські газети та журнали, хоча тираж більшості з цих видань не перевищував 100 примірників. На теренах УВАН протягом 1946 - першої половини 1948 рр. відбулося 39 наукових конференцій⁶⁷. Однак, німецька грошова реформа 1948 р. та початок масового переїзду емігрантів до Північної Америки обумовили поступове зменшення масштабів організації громадського, культурного і наукового життя, яке стало згасати. То ж наприкінці 40-х - початку 50-х років в усіх еміграційних виданнях йшлося вже про "культурну кризу та розпорошення наукових сил"⁶⁸.

В 50-і роки ця проблема набула значної гостроти й жваво обговорювалася з перспективи загальних завдань української, зокрема наукової еміграції на північноамериканському континенті. "...воєнні події спонукали нас вийти з рідного краю в широкий світ і більше або менше включитися в наукову діяльність західного світу, серед якого ми зобов'язані ширити наукову правду про Україну, чого не можна робити у вузьких рамках українського наукового гетта. Найкраще й найуспішніше можна подавати західному світу ту українську правду в такій формі, яка йому найбільш сприйнятлива. Звідси й постулат - зв'язувати українську наукову тематику з проблематикою історії й культури народів, серед яких ми живемо, тобто нав'язувати до їхнього світу ідей", - зазначав О.Домбровський⁶⁹. Ще категоричніше формулював проблему Б.Крупницький: через паралельні історичні студії включити Україну до "загального русла європейського історичного розвитку"⁷⁰. Водночас інтеграція до західного наукового світу потребувала подолання ряду ідеологічних стереотипів на еміг-

рації. Так, І.Лисяк-Рудницький, розглядаючи функціональне призначення еміграції, з гіркотою відзначає: "Багато органів, здається взагалі неспроможні речево реферувати про події в УРСР, але неодмінно підливають мізерні окрушки фактичної інформації, якої нам найбільш не достає, соусом "патріотичних" тирад та лайкою (найчастіше під адресою власних земляків, що перебувають у полоні системи); учений чужинець скваліфікує це не інакше як типово імпотентне емігрантське ненавистництво"⁷¹. Тому покликання еміграції вчений вбачав "не так у тому, що механічно віддзеркалювати Край, але радше щоб його доповнювати"⁷².

Після заокеанського переселення українська еміграція опинилася не тільки у нових соціокультурних умовах, а й в суспільстві з відмінними від тогочасних європейських країн етнокультурними засадами розвитку. В 30-50-х роках у Сполучених Штатах та Канаді концепція "плавильного котла" етносів поступилася місцем теорії етнокультурного плюралізму, засновником якої був американський філософ Г.Каллен. Вона передбачала надання рівних можливостей та прав для розвитку всіх національних культур, елементи яких в інтенсивній взаємодії один з одним утворюють "надкультурну спільноту Америки"⁷³. Протягом другої половини ХХ ст. в Сполучених Штатах та Канаді постали мільйони діаспорні громади з доволі складною та розгалуженою структурою інституцій та організацій, які добре інтегрувалися у північноамериканське культурне середовище⁷⁴. За таких умов проблема адаптації українських емігрантів трансформувалася в проблему інтеграції до західного наукового світу, яку дехто з дослідників пропонував розв'язати через синкретичне поєднання привезеної та загальноамериканської культури. Зокрема, Л.Винар так охарактеризував взаємодію еміграції з північноамериканським культурним середовищем: "Як відомо, емігранти не лише користають і присвоюють собі певні складові часті американської культури, але заразом американське життя користує і стоїть під значним впливом "привезеної культури" емігрантів. Отже, мова йде про взаємний вплив і співжиття різних культур. Цей процес у соціологічній літературі

має назву "синкретизм" - під яким розуміють обопільні впливи й перехрещення різних культур у неоднорідному суспільстві Америки..."⁷⁵. Водночас залишалося питання щодо межі цієї інтеграції для різних генерацій українських істориків, яка обумовлювалася впливом ряду чинників. "...середнє покоління світу вільної української науки, яке пам'ятає Рідний Край, а тепер живе в умовах нового поселення і є пов'язане співпрацею у даному випадку з американською наукою, знаходиться у психологічному аспекті на грані двох світів - старого й нового, тобто давньої батьківщини й нового місця поселення та його умовин. З огляду на вище сказане те середнє покоління є змушене силою обставин виконувати вимоги двох інтелектуальних атмосфер. Інакше справа мається зі старшим поколінням, яке живе давнім минулим, тобто, находячись фізично на бруківках Нью-Йорку, блукає духом по Хрещатику", - зазначав І.Лисяк-Рудницький⁷⁶. Наслідком означених вище метаморфоз стало те, що ряд провідних українських науковців у процесі адаптації до нових умов були змушені змінити свої дослідницькі пріоритети, а в деяких випадках - навіть фах відповідно до вимог тамтешнього ринку праці. Відтепер їхні дослідницькі зацікавлення з одного боку мусили відповідати науковим потребам Нового Світу в умовах конфронтації з Радянським Союзом, а з іншого - принаймні зберігати певний зв'язок з їхньою колишньою проблематикою.

Показовим щодо цих процесів слід вважати проблему мови для наукової продукції українських науковців. Навіть в "Українському історичному", в науковому журналі, де традиційно друкувалися україномовні матеріали, редколегія в 1969 р. (на 6-му році його існування) ухвалила рішення про публікацію статей основними світовими мовами, що відкривало шлях для англomовних праць⁷⁷. Про рівень інтеграції молодшої генерації до англomовного світу свідчить доволі цікавий відгук М.Антоновича, який в 1980 р. розглядав як позитив успіхи наукової молоді у вивченні української мови⁷⁸.

Відмінними були погляди істориків різних генерацій й стосовно оцінки процесів в СРСР, зокрема в частині наукових та культурних контактів. Представники старшого поко-

ління та емігранти з Радянської України (Б.Мартос, В.Дубровський, О.Юрченко та ін.) здебільшого скептично-негативно оцінювали будь-які зміни радянської дійсності, зокрема хрущовську відлигу⁷⁹. Натомість науковці, які посіли своє місце в українській історіографії по Другій світовій війні та деякі представники міжвоєнної еміграції вважали, що боротьба з радянською історіографією відіграє в еміграційній науці непомірно велику роль. Дехто з них (В.Голубничий, І.-С.Коропецький, М.Лабунька, І.Лисяк-Рудницький та ін.) домагалися навіть встановлення контактів між українською науковою громадськістю в УРСР та діаспорі, що знайшло своє відображення в заяві 35-ти американських професорів українського походження 1967 р.⁸⁰ Цю акцію різко засудила Управа НТШ в Америці, Український конгресовий комітет Америки та інші емігрантські політичні організації. Відзначимо, що й на міжнародних форумах, полемічні дискусії українських істориків з колегами з СРСР, часто відзначалися гострою, непримиримою конфронтацією. Під знаком цієї конфронтації, відбувся XI Стокгольмський Міжнародний конгрес історичних наук (21-28 серпня 1960 р.), в якому взяли участь сім українських істориків з діаспори (Ю.Борис, Б.Галайчук, Б.Кентржинський, І.Лисяк-Рудницький, Т.Мацьків, Я.Пеленський, П.Феденко)⁸¹. Оцінюючи означені явища з перспективи часу, О.Субтельний в розвідці 1993 р., відзначав, що історики діаспори витратили занадто багато сил на конфронтацію з "російськоцентричною советологією на Заході та комуністичною інтерпретацією українського історичного процесу в СРСР", яка стала на заваді плідному науковому розвитку⁸².

Повоєнний процес організації наукового життя розгорнувся у двох напрямках: 1/ відновлення традиційних товариств передвоєнної доби та 2/ створення нових інституцій під егідою УВАН, які мали об'єднати всіх українських науковців, що опинилися на еміграції⁸³. Наприкінці 1945 р. у Мюнхені, на основі злиття викладацько-професорського складу празького УВУ та берлінського Українського наукового інституту відновив свою діяльність Український вільний університет. Колишні співробітники ВУАН, здебільшо-

го наддніпрянці та частина дійсних членів НТШ у Львові, які прагнули ширшого об'єднання науковців, зорганізувалися у межах створеної того ж року УВАН. Її історично-філософська секція складалася з 40 членів⁸⁴. 30 березня 1947 р. в Мюнхені на загальних зборах була поновлена діяльність НТШ⁸⁵. Серед її членів переважали галичани. Ця інституція, за висловом О.Оглоблина "продовжила генеалогію організаційного розвитку української науки"⁸⁶.

В 1947 р. між НТШ та УВАН розпочався тривалий конфлікт "за першість", який надовго став руйнівним, деструктивним чинником в українському науковому процесі на еміграції. Формальним приводом цієї конфронтації стало намагання об'єднати НТШ та УВАН під егідою однієї академії, в якому кожна з інституцій вбачала зазіхання супротивної сторони на свої традиції та структуру. Відтак між двома науковими осередками точилася нищівна боротьба за титул "першої Академії"⁸⁷.

З воєнної доби продовжували свою діяльність Український суходільний інститут, Український морський та океанічний інститути, які виникли в 1940 р. у Варшаві⁸⁸. Проте, останні були радше асоціаціями вільних дослідників з певними науковими зацікавленнями з обсягу історії та з виразними нахилом до геополітичних студій, ніж дослідницькими інституціями. Члени зазначених інститутів, одним із засновників яких був Л.Биковський, власним коштом, невеликим накладом видавали власні студії з напівекзотичними концепціями чорноморської геополітики. В 1945-1951 рр. повстало ще кілька дослідницьких інституцій історичного профілю. 13 серпня 1946 поновила свою діяльність Церковна-археографічна комісія при Апостольській Візитатурі українців-католиків, яка була заснована у березні 1944 р. у Львові. Того ж року за ініціативи Ліги українських політичних в'язнів засновано Науково-дослідний інститут української мартирології. Однак, вони проіснували короткий час і припинили своє існування наприкінці 40-х років⁸⁹.

Після повоєнної трансатлантичної хвилі еміграції в Європі залишилися УВУ та НТШ. Більшість професорів-істориків УВУ були членами (Д.Дорошенко, Н.Полонська-Василенко) або принаймні прихильниками гетьманського

руху (Б.Крупницький, О.Оглоблин), що певною мірою позначилося як на їхній науковій творчості, так і на загальній інтелектуальній атмосфері цього вищого навчального закладу⁹⁰. В 1952 р. НТШ перебрався до невеликого французького містечка Сарсель, поблизу Парижа. Діяльність НТШ зосередилася головним чином на опрацюванні матеріалів для ЕУ-I, ЕУ-II та АЕУ-I. Ще один український науковий осередок відновили в Римі в 1949 р. ченці католицького Чину Св. Василя Великого⁹¹. В 1963 р. після звільнення з радянських таборів львівського архієпископа, кардинала Йосипа Сліпого заходами василіан у Римі на засадах колишньої Львівської духовної академії та Українського богословського товариства (1923-1939 рр.) створено Український католицький університет. Таким чином, в 50-70-і роки на європейському континенті науково-дослідна діяльність переважно зосередилася в трьох центрах: НТШ в Сарселі, УВУ в Мюнхені та УКУ і василіани в Римі.

Але центр організаційного процесу української еміграції відтоді перемістився до Північної Америки. У зв'язку з переїздом більшої частини наукової еміграції до США, Канади та інших країн змінилася й структура УВАН та НТШ. В 1955 р. Загальні збори НТШ, ухвалили рішення про перетворення відділів товариства в Європі, США, Канаді та Австралії на "окремі, самостійні товариства". НТШ перетворилося на своєрідну федерацію наукових організацій розкиданих по всьому світу. Роль координаційного органу виконувала Головна рада наукових товариств НТШ⁹². Подібні метаморфози відбувалися і в УВАН, яку очолювала Світова президія УВАН. Однак, через конфлікт з місцевими організаціями НТШ Головна рада втратила своє значення, а Світова президія УВАН взагалі припинила своє існування. Відтак проблема організації науково-дослідної діяльності постала знову, але за нових соціокультурних умов та інтелектуальної атмосфери. Вона загострилася в 60-70-і роки, коли представники старої еміграції поступово відходили від активної діяльності, а науковці наймолодшої генерації дедалі глибше інтегрувалися в американське суспільство. Оцінюючи ситуацію, що склалася

в діаспорі наприкінці 60-х років О.Пріцак відзначав: "Майже всі громадські, політичні, економічні, культурні, наукові, а то й спортові організації старого краю були відгальванізовані в новому світі. Частина книжкової продукції тих років була перевидана... Життя показало, що того, що було у 1920-1930-их роках в Україні, не можна було копіювати у 1950-60-их рр. в Америці, у цілком відмінному середовищі, при чому без цілковитого знання отого іншого середовища, критеріїв його вартостей, життєвого стилю. А при тому - всі копії залишаються копіями далекими до сили оригіналу..."⁹³. Виявилися й відмінні підходи щодо ролі українських наукових установ у представників різних генерацій, які відображали конфронтацію між традиційними засадами наукового розвитку та вимогами західного інтелектуального середовища. Зокрема, стосовно визначення конкретної ролі УВАН повстала дилема, яка відображала позиції різних генерацій: представницька установа, яка репрезентує українську науку в національному масштабі чи українсько-американська інституція на еміграції. "Представники молодшої генерації дивляться на ті проблеми інакше від науковців старшої генерації. - зазначав О.Пріцак на ювілейному засіданні з нагоди 20-річчя заснування УВАН. - Вони заангажовані в американському науковому світі й стараються знайти в своїй життєвій практиці певне *modus vivendi** між тими ідеями й чинниками, які походять від старої батьківщини їхніх батьків, а з другої сторони новим виявом життя на американському ґрунті, в даному випадку на відтинку їхньої наукової діяльності..."⁹⁴. Його погляди поділяли й інші науковці, зокрема В.Голубничий, І.Лисяк-Рудницький. Останній, зазначив, що "УВАН не може бути установою пенсіонерів так, як це приміром є на терені НТШ". Натомість один з фундаторів УВАН В.Міяковський висловив жаль, що після двадцятирічного функціонування академії, доцільність її існування ставиться під сумнів⁹⁵.

Подібні зауваження висловлювалися й на адресу крайових організацій НТШ, зокрема її американського осередку, які за виразом О.Пріцака "перемінили наукові стандарти на

* Примітка. Спосіб життя (лат.)

громадські", що спричинилося до "включення НТШ до еміграційних політичних розрахунків"⁹⁶. Ситуація ускладнювалася й через напружені взаємини УВАН та НТШ. Якщо перша, за визнанням Ю.Луцького, об'єднувала здебільшого "східняків-наддніпрянців", то друга "західників-галичан"⁹⁷, які до того ж мали відмінні погляди на організацію наукового життя на еміграції. То ж соціокультурні суперечності, зумовлені специфікою історичного розвитку на теренах різних регіонів України були перенесені в середовище української еміграції. З новою силою відновилися й руйнівні змагання УВАН та НТШ "за першість". Вони загострилися під час перебування на чолі НТШ в США Р.С.Смаль-Стоцького (1893-1969), який вважав що репрезентує "головне й найстарше наукове товариство і рекомендував додати до назви НТШ - "Українська Академія Наук"⁹⁸. Принагідно відзначимо, що його батько - С.Смаль-Стоцький (1859-1939) був першим президентом УММАН, заснованої декретом екзильного уряду УНР в травні 1938 р. Цю академію було відновлено декретом уряду УНР в екзилі від 12 серпня 1978 р. Її президентом став відомий мовознавець Я.-Б.Рудницький. Проте, нова інституція так і не спромоглася стати репрезентативною науковою установою діаспори і припинила своє існування в 1992 р.⁹⁹ Проекти відновлення УММАН, врешті-решт її поява тільки загострювали суперечності між УВАН та НТШ, які вбачали в новій інституції імовірного конкурента. То ж в 60-70-і роки ідея об'єднання українських вчених на еміграції під егідою УММАН виявилася деструктивним чинником у науково-організаційному процесі на теренах діаспори.

Слід вказати, й на відмінне ставлення представників різних українських дослідницьких інституцій до західного наукового світу. Якщо частина членів УВАН, зокрема її Історична секція все-таки прагнула встановити активні контакти з американським науковим світом, про що, зокрема свідчать англомовні випуски "Анналів", то галичани переймалися студіями виключно з української проблематики, які призначалися здебільшого для потреб власне еміграційного середовища. Відтак діяльність обох українських інституцій видавалася завузькою, а частково й

просто архаїчною для представників середньої та молодшої генерацій, що зумовило створення новітніх інституцій та товариств.

На початку 60-х років виникли Українсько-американська асоціація університетських професорів, Товариство українських бібліотекарів Америки та Українське генеалогічне та геральдичне товариство. Ще раніше постали невеликі дослідницькі групи для вивчення регіональної історії: Волинь, Буковина, Полісся. У Філадельфії було створено Східноєвропейський інститут ім. В.К.Липинського, який спеціалізувався на вивченні наукової спадщини цього вченого. В цей час загострилася й проблема координації наукової діяльності українських істориків у діаспорі, яку О.Домбровський назвав "ахіллесовою п'ятою української вільної науки"¹⁰⁰. Тому ряд науковців вкотре звернулися до ідеї створення наукової інституції історичного профілю або відновлення міжвоєнного Українського історично-філологічного товариства в Празі¹⁰¹. На еміграції перебувало й ряд членів колишнього товариства, зокрема О.Оглоблин, заступник останнього голови товариства, В.Щербаківського. Проте, ця ідея була реалізована дещо в іншій формі. В 1963-1964 рр. на основі історичної комісії "Зарево", що об'єднувала молодих істориків-членів та прихильників ОУН-М (М.Антонович, А.Жуковський, брати Б. та Л.Винари, П.Стерчо та ін.), та групи професорів УВУ (О.Оглоблин, Н.Полонська-Василенко, Я.Пастернак), утворилася ініціативна група УІТ. В 1965 р. вона шляхом референдуму об'єднала 45 дослідників, незважаючи на скептично-негативне ставлення з боку УВАН та НТШ, які вбачали в новому товаристві імовірного конкурента¹⁰². В УІТ співпрацювали не тільки члени УВАН та НТШ, а й практично всі генерації українських науковців, у тому числі вчені з американських та канадських університетів. До вагомих позитивів діяльності цієї інституції слід віднести й систематичне видання українознавчого наукового часопису "Український історик". Чималі труднощі доводилося долати й засновникам інших наукових товариств гуманітарного профілю, зокрема ТУБА, незважаючи на наявність значної кількості фахових бібліотекарів та бібліографів українського походження в Північній Америці. В липні 1974 р. на 7-х Звичайних Зборах ТУБА реорганізувалося в "Українське біблі-

отечне товариство Америки" (УБТА), діяльність якого майже повністю припинилася в середині 80-х років¹⁰³. Тому численні дослідницькі плани з обсягу історичної бібліографії здебільшого не були реалізовані¹⁰⁴ і залишалися в інтересах власне істориків¹⁰⁵. Водночас зазначені товариства та інституції об'єднували дослідників з певними фаховими інтересами з обсягу української тематики. Вони були організовані по типу численних наукових товариств-асоціацій вільних дослідників у США, хоча й продовжували залишатися власне українськими установами.

Наприкінці 60-х - початку 70-х років за ініціативи студентської молоді та ряду громадських організацій були засновані українознавчі кафедри з трьох основних дисциплін (мова, література, історія), а згодом - науковий інститут у Гарвардському університеті¹⁰⁶. Їх фінансову базу склали благодійні пожертви української діаспори в США. Український інститут в Гарварді був організований на кшталт інших іноземних кафедр (єврейської, вірменської, японської) та інституцій в структурі американських університетів. Розрахований на потреби західного наукового світу він фактично являв собою американсько-українську установу, в якій ключові проблеми історії України розглядалися в контексті північноамериканської концептуалізації. Останню доволі добре охарактеризував Г.Грабович, оформивши її в трьох положеннях: 1/ розуміння України як "комплексного явища - історичного, культурного і геополітичного (або в ширшому розумінні територіального)"; 2/ світовий контекст українистики щодо історичного процесу та історично-культурного досвіду; 3/ "посилена зацікавленість теоретичною і синтезуючою думкою в гуманітарних науках"¹⁰⁷.

На подібних засадах в 1975-1976 рр. при Альбертському університеті в Едмонтоні засновано й Канадський інститут українських студій, який на відміну від українського осередку в Гарварді, спирався на фінансування уряду Канади¹⁰⁸. Велику роль у становленні цих інституцій відіграли: в Гарвардському О.Пріцак, в Альбертському університеті - І.Лисяк-Рудницький. У 80-і роки в Торонтському університеті кафедру українознавчих студій очолив американсько-український історик, фахівець з історії За-

карпаття Пол Магочий, що сприяло поширенню викладів з української історії та суміжних дисциплін в інших університетах Канади¹⁰⁹. Проте, навіть представники наймолодшої генерації підкреслювали спадкоємність національних наукових традицій в нових інституціях¹¹⁰ та необхідність наповнення дослідницького та педагогічного процесу українським змістом. Водночас у 70-і-80-і роки все більше давалися взнаки впливи англомовного соціокультурного середовища та західного наукового світу. В цей час склалося й специфічне ставлення наукової молоді до еміграційних установ, зокрема до УВАН та НТШ. "Об'єктивно треба ствердити, що часами чуємо від представників молодшої генерації українських науковців, які працюють в американських і канадських університетах, - відзначав Л.Винар, - що українські наукові установи для них не мають притягальної сили, що їх не допускають до керма в цих установах, а також чуємо подібні закиди про їхній науковий рівень"¹¹¹. То ж науковці наймолодшої генерації здебільшого працювали в системі українських інститутів та кафедр при американських та канадських університетах. Таким чином, на зламі 70-80-х років у діаспорі сформувалися дослідницькі осередки та інституції різних типів, які охоплювали всі генерації українських істориків та віддзеркалювали специфіку та особливості наукового розвитку.

Висвітлення основних тенденцій та передумов розвитку української зарубіжної історіографії дозволяє дійти кількох висновків:

1. На основі вивчення наукової літератури та огляду головних підходів щодо цієї проблематики можемо визначити декілька основних періодів розвитку української зарубіжної історіографії: а/ концентрація наукових сил в таборовий період (1945-1951 рр.); б/ розсіяння наукової еміграції під час її переїзду до Північної Америки та інших країн світу, адаптація до західного наукового світу (початок 50-х - кінець 60-х років XX ст.); в/ інтеграція до наукового світу та дослідницьких осередків країн проживання та входження англомовної генерації дослідників в українську зарубіжну історіографію (70-80-і роки).

2. Переміна умов дослідницької праці та інтелектуального оточення сприяли еволюції провідної фахової пробле-

матики наукових студій українських дослідників від доби середньовіччя до історії XIX-XX ст. Водночас вони були чинниками, які ускладнювали спадкоємність особистого зв'язку між ученими (вчитель - учень - учні учнів) між другою та третьою, і особливо четвертою генерацією вчених, який простежується тільки частково.

3. Наявність різних генерацій істориків обумовила виникнення кількох типів дослідницьких інституцій: а/ спрямованих здебільшого на забезпечення потреб еміграційного середовища та певне поширення, популяризацію досягнень і здобутків української науки за кордоном (УВАН, НТШ, УВУ), які мали давні науково-організаційні традиції; б/ орієнтованих на найтіснішу інтеграцію до англomовного, західного наукового світу (КІУС, УНІГУ), які розглядали себе як американсько-українські інституції; в/ наукові товариства, які об'єднували практично науковців усіх генерацій на засадах спільних фахових інтересів і зацікавлень (УІТ, ТУБА); г/ інституції, об'єднанні регіональною (Інститут дослідів Волині) або іншою проблематикою (Східноєвропейський інститут ім. В.К.Липинського).

¹ Майборода О.М. Національна політика як суцільне явище: сумні підсумки "критики" західних концепцій. К., 1990. 33 с.

² Гарань А.В. О зарубежном украиноведении без предубеждения // Философская и социологическая мысль. 1989. № 10. С.81-84.

³ Потульницький В.А. Історія української політології: (Концепції державності в українській зарубіжній історико-політичній науці). К., 1992. 232 с.

⁴ Цибульський В. Переяславська угода 1654 року в зарубіжній історіографії (1945-1990). Рівне, 1993. 104 с.

⁵ Оглоблин О. Думки про сучасну українську советську історіографію. Нью-Йорк, 1963. С.80; Янів В. Українська наука у вільному світі (резолуції) // Другий світовий конгрес вільних українців: Матеріали. Торонто; Нью-Йорк; Лондон, 1986. С.258-261.

⁶ Антонович М. 50-річчя Української Вільної Академії Наук // Укр.історик. 1995. № 1/4. С.73.

⁷ Винар Л. "Український історик" і сучасний стан української історичної науки. Нью-Йорк; Мюнхен, 1980. С.11; Його ж. "Український історик": журнал історіографії і наукового українознавства: Короткий історичний нарис // "Український історик": Журнал Українського Історичного Товариства: Показчик змісту, 1963-1992 / Упоряд. М.Гавур та В.Шандра; ред. і вступ. ст. Л.Винара. Нью-Йорк; К.; Мюнхен, 1993. С.9.

⁸ Маруняк В. Українська еміграція в Німеччині і Австрії по другій світовій війні: У 2 т. Мюнхен, 1985. Т.1: Роки 1945-1951. С.175.

⁹ Wynar L. Ukrainian Scholarship in Exile: The DP Period, 1945-1952 // Ethnic Forum (Kent). 1988. Vol.8, № 1. P.40-41; Wynar L. Ukrainian Scholarship in Postwar Germany, 1945-52 // The Refugee Experience: Ukrainian Displaced Persons after World War II / Ed. by W.Isajiw, Yu.Boshyk, R.Senkus. Edmonton, 1992. P.311-337.

¹⁰ Волинець С. Українці третьої імміграції на тлі двох перших імміграцій // Ювілейний Альманах для відмічення 50-ліття праці "Українського Голосу", 1910-1960. Вінніпег, 1960. С.118-120; Бойко М. Друга еміграція - центром розселення від 1950 // Бойко М. Українська бібліографія Материка і діаспори: Матеріали. Блумінгтон, 1989. С.108.

¹¹ Зубалій О.Д., Лановик Б.Д., Траф'як М.В. Історія української діаспори: Навч. посібник. К., 1998. С.61.

¹² Кульчицький О. Проблематика "оперативної схеми" у вивченні української еміграції // 36. на пошану З.Кузелі / За ред. В.Янева. Париж; Нью-Йорк; Мюнхен; Торонто; Сідней, 1962. С.376.

¹³ З династії славетних Антоновичів: Інтер'ю М.Антоновича для "Старожитностей" (записав І.Гирич) // Старожитності. 1993. № 19/24. С.27.

¹⁴ Маруняк В. Українська еміграція в Німеччині і Австрії по другій світовій війні: У 2 т. Мюнхен, 1985. Т.1: Роки 1945-1951. С.175.

¹⁵ Крупницький Б. Українська історіографія XX ст.: III. Українська історична наука на еміграції: (Таборовий Період 1945-1949) в світлі культурної кризи // Крупницький Б. Історіознавчі проблеми історії України: 36. статей / На правах рукопису. Мюнхен, 1959. С.124.

¹⁶ [Оглоблин О.П.] Мезько О. Українська історична наука на советській Україні між двома світовими війнами // Визвольний шлях (Лондон). 1951. № 8. С.12.

¹⁷ Биковський Л. Україна над океаном. Франкфурт, 1946.

- С.5-6.
18 Маруняк В. Українська еміграція в Німеччині і Австрії по другій світовій війні: У 2 т. Мюнхен, 1985. Т.1: Роки 1945-1951. С.189-190.
19 Земсков В.Н. Рождение "Второй эмиграции" (1944-1952) // Социологические исследования. 1991. № 4. С.19.
20 Крупницький Б. Мої спогади про В.Петрова // Україна (Париж). 1953. № 9. С.730-737; Мечник С. Афера советського агента В.П.Петрова // Визвольний шлях (Лондон). 1985. № 8. С.935-938.
21 Винар Л. Олександр Петрович Оглоблин (1889-1992): Короткий біографічний нарис // Укр.історик. 1993. № 1/4. С.41.
22 На новому шляху // Рід та Знамено (Франкфурт). 1947. № 1. С.2.
23 Родовідна справа // Рід та Знамено (Франкфурт). 1947. № 2. С.4.
24 Маруняк В. Українська еміграція в Німеччині і Австрії по другій світовій війні: У 2 т. К., 1998. Т.2: Роки 1952-1975. С.18.
25 Дубровський В. Найновіша советська концепція історії України // Укр.збірник. Мюнхен, 1956. Кн.6. С.71-108; Крупницький Б. Українська історична наука під Советами (1920-1950) / На правах рукопису; вступ. слово Н.Полонської-Василенко. Мюнхен, 1957. XLVI, 120 с. Див. також огляди розвитку української радянської історіографії в студіях: Оглоблин О. Думки про сучасну українську советську історіографію. - Нью-Йорк, 1963. - 88 с; Pelenski J. Soviet Ukrainian Historiography after World War II // Jahrbucher fuer Geschichte Osteuropas. 1964. Bd.12, H.3. P.375-418; Horak S. Ukrainian Historiography 1953-1963 // Slavic Review. 1965. Vol.24, № 2. P.258-272; Полонська-Василенко Н. Наукова вартість сучасної підсоветської історіографії України // Визвольний шлях (Лондон). 1972. № 4. С.451-462; Маркусь В. Стан суспільно-політичних наук та дослідів над новітньою історією в УРСР в 1954-64 рр. // Укр.історик. 1975. № 1/2. С.82-90; № 3/4. С.28-42; Wynar L. The Present State of Ukrainian Historiography in Soviet Ukraine: A Brief Overview // Nationalities Papers (Charleston). 1979. Vol.7, № 1. P.1-23; Mackiw T. Ukrainian Historiography Past and Present // Ukrainian Quarterly (New York). 1984. Vol.40, № 3. P.269-288; Мигул І. Українська радянська історіографія про українську революцію та 1920 роки // Сучасність (Мюнхен). 1984. № 9. С.67-74; Velychenko S. The Official Soviet View of Ukrainian Historiography // Journal of Ukrainian Studies (Toronto). 1985.

Vol.10, № 2. P.81-91; Mackiw T. The Development of Ukrainian Historiography // The Ukrainian review (London). 1986. Vol.34, № 2. P.30-40; № 3. P.63-68; № 4. P.54-59.

26 Падох Я. Лев Окіншевич видатний історик державного права України-Гетьманщини XVII-XVIII ст. Нью-Йорк; Мюнхен, 1985. С.26-28; Його ж. Лев Окіншевич - видатний історик державного права козацької України // Окіншевич Л. Моя академічна праця в Україні / Ред. О.Романів, передм.Я.Падох. Львів, 1996. С.23-24.

27 Грицак Я. Іван Лисяк-Рудницький: (нарис інтелектуальної біографії) // Сучасність. 1994. № 11. С.83.

28 Прицак О. Організація і завдання української науки у США // Прицак О. Чому катедри українознавства в Гарварді? Вибір статей на теми нашої культурної політики (1967-1973). Кембридж; Нью-Йорк, 1973. С.5-6.

29 Домбровський О. Рец. на кн.: Прицак О. Чому катедри українознавства в Гарварді? Вибір статей на теми нашої культурної політики (1967-1973). Кембридж; Нью-Йорк: ФКУ, 1973. XXXVI, 188 с. // Укр.історик. 1975. № 1/2. С.144-147.

30 Городиський О. Вступне слово // Грицак П. Вежі й кулеми: (Спогади). Мюнхен, 1959. С.7-9; Ветухів М. Пам'яті Павла Грицака (Історик-співробітник УВАН у ЗДА) // Свобода (Джерзі-Сіті). 1958, 8 квіт. № 66. С.3.

31 Крупницький Б. Українська історіографія XX ст.: III. Українська історична наука на еміграції: (Таборовий Період 1945-1949) в світлі культурної кризи // Крупницький Б. Історіографічні проблеми історії України: 36. статей / На правах рукопису. Мюнхен, 1959. С.134.

32 "Витворюється ситуація прямо грізна для майбутнього української історичної науки, зокрема минулого старої України, бо майже ніхто її не студіює в Україні, а так само майже ніхто поза Україною. Ми справді стаємо неісторичною нацією..." (Чубатий М. Українська історична наука: її розвиток і досягнення. Філадельфія, 1971. С.20).

33 Винар Л. "Український історик" і сучасний стан української історичної науки. Нью-Йорк; Мюнхен, 1980. С.25.

34 Wynar L. Ukrainian-Russian Confrontation in Historiography. Michael Hrushevsky versus the Traditional Scheme of "Russian" History // Ukrainian Quarterly. 1974. Vol.30, № 1. P.24-25.

35 [Шанковський Л.] Шан-ський Л. Про земляків, що пишуть історію: (Замість рецензії) // Київ (Філадельфія). 1954. № 5. С.232-235.

36 Чировський М. Думки про сучасну українську

історіографію // Свобода (Джерсі-Сіті). 1963, 7 трав. № 85. С.2.

³⁷ Лисяк-Рудницький І. Роля України в новітній історії // Лисяк-Рудницький І. Історичні есе: У 2 т. / Відп. ред. Ф.Сисин; упоряд. Я.Грицак. К., 1994. Т.1. С.166.

³⁸ Чубатий М. Українська історична наука: її розвиток і досягнення. Філадельфія, 1971. С.7.

³⁹ Домбровський О. За правильний шлях української науки // Київ (Філадельфія). 1958. № 1. С.36.

⁴⁰ Лисяк-Рудницький І. Проблеми в навчанні української історії // Укр.історик. 1975. № 1/2. С.119.

⁴¹ Ohloblyn O. Ukrainian Historiography 1917-1956: Translated by R.Olesnytsky // The Annals of the Ukrainian Academy of Arts and Sciences in the U.S. New York, 1957. Vol.5/6, № 4(18) 1/2(19/20). P.402-403, 412, 415-416, 424-430.

⁴² Ohloblyn O. Op cit. P.402.

⁴³ Ohloblyn O. Op cit. P.403.

⁴⁴ Ohloblyn O. Op cit. P.415; Як зазначає Я.Дашкевич до цієї генерації істориків-емігрантів належали дослідники, які "лише на початку 30-х років визначили своє місце в історичній науці". (Дашкевич Я. Ілько Борщак і його вклад в історіографію України // Вісник Київ.університету: Історичні науки. 1990. Вип.32. С.47.)

⁴⁵ Ohloblyn O. Ukrainian Historiography 1917-1956: Translated by R.Olesnytsky // The Annals of the Ukrainian Academy of Arts and Sciences in the U.S. New York, 1957. Vol.5/6, № 4(18) 1/2(19/20). P.424.

⁴⁶ Кордуба М. Найважливіший момент в історії України // Літературно-науковий вісник (Львів). 1930. № 6. С.439-546.

⁴⁷ "Основною проблемою в історії України являється її відношення до величезних незаселених обширів на південь і схід від первісно занятого українським народом простору... В цім припливі та відпливі, в цім постійним чергуванні перемог і поразок, криється історія України." (Антонович М.[Михайло] Історія України: У 4 т. 2-е вид. Вінніпег, 1966. Т.1: Княжа доба. С.9.) Борис Крупницький оцінюючи "колонізаційну формулу" М.Антоновича вважав її надто однобічною для української історії з "перехресними цивілізаційними впливами". Водночас він підкреслював її західноєвропейське походження, зокрема впливи історичних студій француза Бенвіля та англійця Тревільяна. Див.: Крупницький Б. Основні проблеми історії України / На правах рукопису. Мюнхен, 1955. С.1-3.

⁴⁸ Ohloblyn O. Ukrainian Historiography 1917-1956: Translated by R.Olesnytsky // The Annals of the Ukrainian Academy

of Arts and Sciences in the U.S. New York, 1957. Vol.5/6, № 4(18) 1/2(19/20). P.430.

⁴⁹ Полонська-Василенко Н. Нарис історіографії України // Історія України: У 2 т. / Вступн. ст. В.Ульяновського. 4-е вид., репринт. К., 1995. Т.1. С.32-34.

⁵⁰ Прицак О. Гарвардський Центр українських студій і Школа Грушевського // Прицак О. Чому катедри українознавства в Гарварді? Вибір статей на теми нашої культурної політики (1967-1973). Кембридж; Нью-Йорк, 1973. С.91-101; Винар Л. Історична школа Михайла Грушевського і НТШ // Свобода (Джерсі-Сіті). 1974, 11 січ. № 7. С.2-3; Домбровський О. До питання української школи в діаспорі // Домбровський О. Студії з ранньої історії України: 36. пр. Львів; Нью-Йорк, 1998. С.473-484.

⁵¹ Горак С. Вклад НТШ в українську історіографію: (нарис і коментарі) // ЗНТШ: Доповіді ювіл. нац. конгресу для відзначення сторіччя НТШ: Секція історії України і Іст.-філ.секція. Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1976. С.8-9.

⁵² Чубатий М. Українська історична наука: її розвиток і досягнення. Філадельфія, 1971. С.14-20.

⁵³ Чубатий М. Вказ.праця. С.18.

⁵⁴ Чубатий М. Вказ.праця. С.19-20.

⁵⁵ Полонська-Василенко Н. Історична наука в Україні за советської доби та доля істориків: Додаток Ч.1: Список репресованих істориків, істориків права, етнографів, археологів, мистецтвознавців, економістів; Додаток Ч.2: Бібліографія репресованих істориків, археологів, мистецтвознавців, етнографів, істориків права, економістів // 36. на пошану укр.учених знищених більшовицькою Москвою / Ред. М.Овчаренко. Париж; Чикаго, 1962. С.62-105.

⁵⁶ Винар Л. Криза організації історичних дослідів // Свобода (Джерсі-Сіті). 1958, 16 серп. № 157. С.3.

⁵⁷ Пеленський Я. "Соціальні зміни і національна свідомість в Україні у ХХ сторіччі" Б.Кравченка // Віднова (Філадельфія). 1987. № 6/7. С.372.

⁵⁸ Американские советологи: Справочник / Сост. Я.А.Блинкин. М., 1990. С.57-58, 124-125, 152-153, 154-155, 158-159.

⁵⁹ Винар Л. Перший загальний з'їзд українських істориків: зауваження до програми з'їзду // Укр.історик. 1977. № 1/2. С.103.

⁶⁰ Прицак О. Теперешній стан українських студій // Прицак О. Чому катедри українознавства в Гарварді? Вибір статей на теми нашої культурної політики (1967-1973). Кембридж; Нью-Йорк,

1973, С.118.

⁶¹ Винар Л. "Український історик" і сучасний стан української історичної науки. Нью-Йорк; Мюнхен, 1980. С.23.

⁶² Pelenski J. Elie Borschak: (obituary) // The Annals of the Ukrainian Academy of Arts and Sciences in the United States. New York, 1960. Vol.8, № 1/2. P.227-228; Микитка С. Володимир Дорошенко: 3 нагоди 75-річчя визначного вченого й громадянина / 3 передм. О.Оглоблина. Філадельфія, 1955. С.10-15; Борщак І. Дві втрати: П. Дмитро Дорошенко (1882-1951) // Україна (Париж). 1951. № 5. С.374-377; Вінтоняк О. Борис Дмитрович Крупницький, 1894-1956 // Укр.історик. 1987. № 1/4. С.115-118; Ясь О.В. Український історик Борис Крупницький // Київська старовина. 1995. № 6. С.36-39; Пастернак Я. Михайло Олександрович Міллер (у його 80-ліття) // Наук.записки УВУ: Філософ. ф-т. Мюнхен, 1963. № 7. С.60-65; Kostiuik H., Pritsak O. Wolodymyr Mijakowskyj (1888-1972) // The Annals of the Ukrainian Academy of Arts and Sciences in the United States. New York, 1969/1972. Vol.12, № 1/2. P.286-288; Тіменик З. Іван Огієнко:(Митрополит Ларіон), 1882-1972: Життєписно-бібліографічний нарис. Львів, 1997. 228 с; Ярослав Пастернак (некролог) // Вісті із Сарселю: Неперіодичний бюлетень Акції-С (Париж). 1969. № 11. С.6-7; Мушинка М. Місце Володимира Січинського в історії української науки і культури // Володимир Січинський та Україна: Матеріали міжнародн. конф. / Упор. В.Коломієць. К., 1996. С.27-45; Ждан М. Микола Чубатий // Укр.історик. 1969. № 4. С.47-62; Lencyk W. Prof.Nicholas Chubaty Ukrainian Historian and Scholar // Ukrainian Quarterly (New York). 1975. Vol.31, № 3. P.284-293; Курінний П. Вадим Щербаківський: (3 нагоди 70 років життя) / 2-е вид., доп.; підготовка до друку О.Б.Супруненко. Полтава, 1995. 24 с; Andriy Yakovliv: (obituary) // The Annals of the Ukrainian Academy of Arts and Sciences in the United States. New York, 1955. Vol.4, № 3. P.1043-1044; Помер професор Андрій Іванович Яковлев // Свобода (Джерсі-Сіті). 1955, 17 трав. № 93. С.1.

⁶³ Ohloblyn O. Ukrainian Historiography 1917-1956: Translated by R.Olesnytsky // The Annals of the Ukrainian Academy of Arts and Sciences in the U.S. New York, 1957. Vol.5/6, № 4(18).1/2(19/20). P.403.

⁶⁴ Doroschenko D. Die Ukraine und Deutschland. Neun Jahrhunderte Deutsch-Ukrainischer Beziehungen. Munchen, 1994. 299 s.

⁶⁵ Чубатий М. Українська історична наука: Її розвиток і досягнення. Філадельфія, 1971. С.19.

⁶⁶ Полонська-Василенко Н. Професор д-р Борис Дмитрович Крупницький, його життя і наукова праця (1894-1956) // Крупницький Б. Українська історична наука під Советами. Мюнхен, 1957. С.61; Крупницький Б. Українська історіографія ХХ ст.: III. Українська історична наука на еміграції: (Таборовий Період 1945-1949) в світлі культурної кризи // Крупницький Б. Історіознавчі проблеми історії України: 36. статей / На правах рукопису. Мюнхен, 1959. С.123.

⁶⁷ Маруняк В. Українська еміграція в Німеччині і Австрії по другій світовій війні: У 2 т. Мюнхен, 1985. Т.1. С.166, 179; Прицак О. Теперешній стан українських студій // Прицак О. Чому катедри українознавства в Гарварді? Вибір статей на теми нашої культурної політики (1967-1973). Кембридж; Нью-Йорк, 1973. С.114-115; Wynar L. Ukrainian Scholarship in Exile: The DP Period, 1945-1952 // Ethnic Forum (Kent). 1988. Vol.8, № 1. P.56.

⁶⁸ Крупницький Б. Українська історіографія ХХ ст.: III. Українська історична наука на еміграції: (Таборовий Період 1945-1949) в світлі культурної кризи // Крупницький Б. Історіознавчі проблеми історії України: 36. статей / На правах рукопису. Мюнхен, 1959. С.134-136.

⁶⁹ Домбровський О. За правильний шлях української науки // Київ (Філадельфія). 1958. № 1. С.34.

⁷⁰ Крупницький Б. Українська історіографія ХХ ст.: II. На порозі нової еміграції (після 1945 р.) // Крупницький Б. Історіознавчі проблеми історії України: 36. статей / На правах рукопису. Мюнхен, 1959. С.122.

⁷¹ Лисяк-Рудницький І. Помилки еміграції // Листи до приятелів (Нью-Йорк;Торонто). 1956. № 6. С.10-11.

⁷² Його ж. Функція еміграції // Листи до приятелів (Нью-Йорк;Торонто). 1956. № 5. С.3.

⁷³ Винар Л. "Український історик" і сучасний стан української історичної науки. Нью-Йорк; Мюнхен, 1980. С.11; Евтух В.Б. Концепції етносоціального розвитку США і Канади: типологія, традиції, еволюція. К., 1991. С.52-54.

⁷⁴ Маркус В. Українська західна діаспора на порозі ХХІ століття // Укр. діаспора (К.; Чикаго). 1993. № 3. С.21-24.

⁷⁵ Винар Л. Історичний обов'язок української еміграції // Свобода (Джерсі-Сіті). 1959, 18 груд. № 244. С.2.

⁷⁶ Домбровський О. До історії Української Вільної Академії Наук у США (Протокол зі засідання управи академії в США, що відбувся 17 грудня 1966 року в Нью-Йорку) // Домбровський О. Студії з ранньої історії України: 36.пр. Львів; Нью-Йорк, 1998.

С.354. Вперше опубліковано: Укр.історик. 1986. № 3/4. С.90-96.

⁷⁷ [Винар Л.] "Український історик" на новому етапі свого розвитку // Укр.історик. 1969. № 1/3. С.174.

⁷⁸ Антонович М. До 15-ти річчя "Українського Історичного Товариства": (Декілька міркувань) // Укр.історик. 1980. № 1/4. С.106. Щодо мовної проблеми в середовищі української наукової молоді, то Л.Винар в 1988 р. констатував: "Представники наймолодшої генерації науковців через незадовільне опанування української мови й історичної термінології, рідко надсилали свої праці до УІ, а також були випадки, що вони просили перекладати їхні дослідження з англійської мови на українську." (Винар Л. На службі історичної науки: "Український історик", 1963-1988 // Укр.історик. 1988. № 1/4. С.26.)

⁷⁹ VIII конференція Інститута по изучению СССР (Мюнхен, 23-24 июля 1956 г.): XX съезд КПСС и советская действительность: Доклады и дискуссии. Мюнхен, 1956. С.5-6, 52-55, 193-194.

⁸⁰ Грицак Я. "...Холодну війну розхолодити.": до спроби налагодження зв'язків між українськими інтелектуалами Заходу та УРСР // *Mapra Mundi*: 36. наук. пр. на пошану Я.Дашкевича з нагоди його 70-річчя / Ред. колегія І.Грич, Я.Грицак та ін. Львів; К.; Нью-Йорк, 1996. С.875-903.

⁸¹ Лисяк-Рудницький І.П. Дискусійні виступи на міжнародному конгресі істориків // Лисяк-Рудницький І. Історичні есе: У 2 т. / Відп. ред. Ф.Сисин; упоряд. Я.Грицак. К., 1994. Т.2. С.409-410; [Кентржинський Б.] Б.К. Україна на міжнародному конгресі істориків // Свобода (Джерсі-Сіті). 1960, 10, 13 верес. № 174. С.3; № 175. С.3; Пеленський Я. XI Міжнародний конгрес історичних наук // Свобода (Джерсі-Сіті). 1960, 14 верес. № 176. С.2.

⁸² Subtelny O. The Current State of Ukrainian Historiography // *Journal of Ukrainian Studies* (Toronto). 1993. Vol.18, № 1/2. P.36-38.

⁸³ Антонович М. 50-річчя Української Вільної Академії Наук // Укр.історик. 1995. № 1/4. С.73.

⁸⁴ Маруняк В. Українська еміграція в Німеччині і Австрії по другій світовій війні: У 2 т. Мюнхен, 1985. Т.1: Роки 1945-1951. С.176-177.

⁸⁵ Стецюк В. У сторіччя Наукового Товариства ім.Шевченка Студій // Альманах Укр.народного союзу на рік 1973. Джерсі-Сіті; Нью-Йорк, 1973. С.51; Кубійович В. До доповіді проф.Омельяна Прицака [Роля наукового товариства ім.Шевченка

(НТШ) в історії України] // Вісті із Сарселю: Неперіодичний бюлетень Акції-С (Париж; Мюнхен). 1983/1984. № 25. С.13-14; Його ж. Нарис історії Наукового товариства ім. Шевченка (1873-1949) / Передм. О.Романіва. / 2-е вид. Львів, 1991. С.49.

⁸⁶ Оглоблин О. Наукове Товариство ім.Т.Шевченка в історії України // Укр.історик. 1977. № 3/4. С.12-13.

⁸⁷ Винар Л. Двадцятиліття "Українського історика"(1963-1983) і завдання українських істориків // Укр.історик. 1983. № 2/4. С.12 (примітка 11); Його ж. На шляху координації наукової діяльності: Наукова Рада при С.К.В.У. // Укр.історик. 1987. № 1/4. С.8-9 (примітка 9).

⁸⁸ Биковський Л. Шостилітня діяльність Українського Суходолового, Морського та Океанічного інститутів // Чорноморський збірник (Женева; Майнц-Кастель). 1946. № 9. С.28-30.

⁸⁹ Оглоблин О. Інститут Української Мартирологів (НДІУМ) // Сьогодні й минуле (Мюнхен). 1948. № 1. С.69-70; Ленчик В. Церковно-Археологічна Комісія при Ап. Візитатурі українських католиків у Німеччині // Там само. 1948. № 1. С.70-72.

⁹⁰ Винар Л. Грушевськознавство: генеза й історичний розвиток. К.; Львів; Париж; Нью-Йорк; Торонто, 1998. С.80.

⁹¹ Назарко І., о. Український історичний осередок в Римі // Укр.історик (Денвер). 1964. № 4. С.18-20.

⁹² Вертипорох Є. Нова структура НТШ (Доповідь виголошена на II науковій Сесії Кан.НТШ в Монреалі, 24 квітня 1955 р.) // Свобода (Джерсі-Сіті). 1955, 17-19 черв. № 115. С.3; № 116. С.3; № 117. С.3. Стецюк В. У сторіччя Наукового Товариства ім. Шевченка Студій // Альманах Укр. народного союзу на рік 1973. Джерсі Сіті; Нью-Йорк, 1973. С.53-54.

⁹³ Прицак О. Чи Гарвардська катедра українознавчих студій котраверсійна? // Прицак О. Чому катедри українознавства в Гарварді? Вибір статей на теми нашої культурної політики (1967-1973). Кембридж; Нью-Йорк, 1973. С.26.

⁹⁴ Домбровський О. До історії Української Вільної Академії Наук у США: (Протокол зі засідання управи академії в США, що відбувся 17 грудня 1966 року в Нью-Йорку) // Домбровський О. Студії з ранньої історії України: 36.пр. Львів; Нью-Йорк, 1998. С.353.

⁹⁵ Домбровський О. Вказ.праця. С.353.

⁹⁶ Прицак О. Роля наукового товариства ім.Шевченка (НТШ) в історії України (Доповідь виголошена на пленарній сесії НТШ в Нью-Йорку, 5.11.1983) // Вісті із Сарселю: Неперіодичний бюлетень Акції-С (Париж; Мюнхен). 1983/1984. № 25. С.9.

97 Луцький Ю. *Аннали УВАН* // *Укр.історик*. 1995. Т.32, № 1/4. С.85-86.

98 Винар Л. На шляху координації наукової діяльності: Наукова Рада при С.К.В.У. // *Укр.історик*. 1987. № 1/4. С.10-11 (примітка 12).

99 Гирич І. До історії УММАН: Коментар // *Пам'ятки України: історія та культура*. 1999. № 1. С.139-140.

100 Домбровський О. Актуальні постулати на відтинку української історичної науки // *Укр.історик* (Денвер). 1964. № 4. С.44-45.

101 Винар Л. До питання організації історичних дослідів // *Свобода* (Джерсі-Сіті). 1956, 21 лют. № 33. С.2.

102 Винар Л. "Український історик": журнал історіографії і наукового українознавства: Короткий історичний нарис // "Український історик": Журнал Українського Історичного Товариства: Показчик змісту, 1963-1992 / Упоряд. М.Гавур та В.Шандра; ред. і вступ. ст. Л.Винара. Нью-Йорк; К.; Мюнхен, 1993. С.18-21; Його ж. Ініціативна група Українського Історичного Товариства: (До історії розвитку української історичної науки) // *Матра Мунді*: 36. наук. пр. на пошану Я.Дашкевича з нагоди його 70-річчя / Ред. колегія І.Гирич, Я.Грицак та ін. Львів; К.; Нью-Йорк, 1996. С.823-829; Домбровський О. Любомир Винар - будівничий української історіографії в діаспорі // *Осягнення історії*: 36. наук. пр. на пошану професора М.П.Ковальського з нагоди 70-річчя. Острог; Нью-Йорк, 1999. С.245-251.

103 Верес Р., Штогрин Д. Від ТУБА до УБТА: Історичний нарис діяльності Товариства Українських Бібліотекарів Америки // *Укр.книга* (Філадельфія). 1974. № 3. С.74-81; № 4. С.111-114; 1975. № 1/2. С.7-10.

104 Винар Л. Українська історична бібліографія // *Америка* (Філадельфія). 1970, 13 черв. № 105. С.2, 4; Бойко М. Національна бібліографія // *Свобода* (Джерсі-Сіті). 1980, 26 черв. № 143. С.2.

105 Ясь О.В. Персональна бібліографія істориків діаспори // *Бібліотечний вісник*. 1996. № 2. С.10-16.

106 Падох Я. Правні основи Гарвардського Центру Українських Студій // *Альманах Укр. народного союзу на рік 1973*. - Джерсі-Сіті; Нью-Йорк, 1973. С.171-174; Прицак О. Перещеплювання і вирощування // Прицак О. Чому катедри українознавства в Гарварді? Вибір статей на теми нашої культурної політики (1967-1973). Кембридж; Нью-Йорк, 1973. С.147.

107 Грабович Г. Гарвардські українознавчі студії, 1977-1991 // *Гарвардські українознавчі студії: Показчик до томів I-XV (1977-1991)* / Уклали К.Тейлор, З.Борисюк. К.; Cambridge, 1991. С.10-11.

108 Канадський Інститут Українських Студій: Святкування 20-річчя. Едмонтон, 1996. 36 с.

109 Приймак Т. Викладання історії України в університетах Канади // *Київська старовина*. 1995. № 1. С.90-97.

110 Магочий П. Національні культури і університетські кафедри: Інавгураційна лекція, 22 жовтня 1980. Торонто, [1980]. С.17-18.

111 Винар Л. На шляху координації наукової діяльності: Наукова Рада при С.К.В.У. // *Укр.історик*. 1987. № 1/4. С.32-33.